

МЕМЕТИКА И КРИТИЧКО МИШЉЕЊЕ¹

Сажетак: Меметика је релативно нова дисциплина која се још увек бори за свој статус научне области. Њен творац је Ричард Докинс (Dawkins) који је први сковао термин „меметика“ у својој познатој књизи *Себични ген* (1976) и дефинисао је као науку о еволуцији културе преко јединица културне трансмисије, тј. мема. Теорија о двоструком наслеђу, која је формулисана непосредно после Докинсове идеје, иде у прилог поставкама меметике јер тврди да постоји интеракција између биолошке и културне еволуције. Релевантност меметике за тему „Филологија између науке и наставе“ огледа се пре свега у аспекту који је 2004. развио Ричард Броди (Brodie) у својој књизи *Virus of the Mind* тврдећи да су ментални вируси веома опасни када се свесно злоупотребљавају јер (младог) човека могу лако да заведу. Сврха наставе би у овом контексту, поред образовања, требало да буде развијање критичке свести управо помоћу мема које освешћени наставник настоји да шири у настојању да код студената подигне свест о значају слободне воље, могућности избора и личне снаге да се супротстави штетним мемима из било које сфере утицаја да оне долазе.

Кључне речи: меметика, теорија о двоструком наслеђу, ментални вируси, критичко мишљење, Докинс, Броди

1. Увод: меметика као научна теорија

Први појам у наслову ове презентације лако се може помешати са појмом „миметика“ као „приказивањем света какав читаоци познају“ (Cawelti, 1976: 12–17), те се стога намеће потреба појашњења термина „меметика“ као једне од еволуционистичких теорија. Циљ овог рада јесте да приближи меметику као потенцијално нову научну дисциплину, да истакне један механизам репликације мема и да доведе у везу наставу на филолошким катедрама са развојем критичког мишљења код студената указивањем на начине и последице ширења мема, као и могуће видове одупирања штетним мемима.

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Може се полемисати о тврдњи да је Ричард Докинс (Dawkins, 1976), чувени дарвинистички еволуциониста, заиста творац меметике. Наиме, још 1904. је Ричард Семон (Semon, 1921), немачки еволуционистички биолог у својој књизи која је на енглески преведена 1921. под насловом *Мнем* увео идеју друштвене еволуције са којом је Докинс свакако био упознат. Исто тако, Џорџ К. Вилијамс (Williams) је у својој књизи *Адаптација и природна селекција* из 1966. већ заговарао важност гена, а не јединке или групе у природној селекцији. Међутим, Докинс је ипак творац термина „мем“, уместо „мнем“ и популаризатор теорије о меметици која је дуже време била у сенци његове свакако оригиналне теорије о себичном гену. Када је 1976. објавио студију *Себични ген*, Докинс је пре свега желео да научној јавности прикаже свој став да људска бића у свим активностима покреће механизам базиран на себичности гена. Као верни следбеник Дарвина (Darwin, 1859), он подржава теорију о природном одабиру према којој је еволуција производ опстанка насумичних варијација у живом организму, а природна селекција процес који се одвија на нивоу јединке, али се од Дарвина разликује по томе што саму селекцију спушта до нивоа гена за које је „јединка тек роботски испрограмирани носилац“ (Johnston, 1997). Сензационалност идеје да је човек само средство за репродукцију и ширење гена привремено је потиснула идеју о мемима коју је Докинс изложио на самом крају књиге.

У поглављу 11 под називом ‘Мемии: нови репликатори’ Докинс иступа из поља биологије и залази на терен друштвених наука уводећи управо идеју мема. Он успоставља однос паралелизма између гена и мема, тврдећи да су оба веома успешни репликатори чије селективно размножавање води еволуцији: у случају гена, еволуцији одређене врсте, а у случају мема еволуцији културе, будући да су мемии својствени пре свега човеку. Биолошка и културна еволуција су међусобно повезане јер је биолошка, генетска еволуција створила ону примордијалну чорбу која је била неопходна за почетак и развој културне еволуције. Та метафорична чорба јесте управо људски мозак и свест зачета у њему. Поред ове сличности, генима и мемима такође је својствена склоност ка трајању, плодности и верности при умножавању. Мада антропоморфизација ових репликатора може да доведе до забуне, што је случај код неких критичара Докинса, они се веома пластично могу описати као себични јер им је основни циљ (још једна антропоморфизација) ширење по сваку цену: генима по генском пулу једне врсте (сем у случају вируса који своје гене преносе на домаћина, тј. неку другу врсту), а мемима по мемском пулу кога чини култура, не само локалне заједнице већ, зависно од продорности, односно успешности преживљавања мема, и глобална култура. Следећа сличност јесте подложност мутацијама, чиме се са једне стране објашњава дарвиновска еволуција врста кроз мутацију гена, а са друге и еволуција културе коју Докинс не тумачи као напредак, већ развој при чему је развој језика као елемента културе одличан пример. Затим, и гени и мемии улазе у међусобни однос ривалства, који је добро познат на основу Дарвинове фразе опстанак

најспособнијих. И једни и други се такмиче за простор за размножавање, само што је тај простор другачији, чему ћемо се касније вратити. И на крају, оно што остављамо иза себе после смрти јесу и гени и меми, па је занимљиво запитати се који су нам важнији.

2. Дефиниција мема

Дефиниција мема коју Докинс даје у *Себичном гену* прилично је штура јер он каже да је мем „јединица културне трансмисије или јединица имитације“ и наставља даље тврдећи да се „меми размножавају у мемском пулу ... процесом који се, у најширем смислу, може назвати имитирање“ (Dawkins, 1976: 206), а као илустрацију наводи мелодије, заразне фразе, идеје, модне трендове, стилове у архитектури и сл. Из овог разлога, а и због интригантности саме идеје, многи су после Докинса тумачили мем и нудили варијације ове дефиниције, тако да се овај термин као нова реч коначно нашао и у Оксфордском речнику енглеског језика који га дефинише као „Елемент културе за који се сматра да се преноси негенетским средствима, нпр. имитирањем“. Као један од теоретичара и вишегодишњи заговорник меметике, Сузан Блекмор ставља тачку на питање дефиниције мема својим чланком из 1998. „Имитирање и дефиниција мема“ у коме каже да је мем једноставно „оно што се преноси имитирањем“ (Blackmore, 1998).

Од свих одлика мема, имитирање као механизам реплицирања јесте можда најважнија. Ма како деловало једноставно, ни дефинисање имитирања није непроблематично, мада је још 1898. психолог Торндајк (Thorndike, 1898) имитирање описао као „учење да се нешто уради посматрањем док се то ради“. У поменутом чланку, Сузан Блекмор се најпре осврће на појам „зараза“, а затим разрађује различите облике учења у односу на имитирање. „Зараза“ је термин који се често везује за ширење мема, на шта је и Докинс одавно скренуо пажњу. Ту спадају песме, рекламе, политички и други слогани, мода, идеје, вицеви, обрасци понашања и сл., али не и друге „заразне“ појаве као што је смејање, зевање или кашљање зато што је то урођено, а не усвојено понашање. Што се тиче учења, разликује се индивидуално и социјално учење. Индивидуално може бити у виду класичног условљавања које није меметичко јер нема имитирања, или у виду оперативног условљавања где постоји могућност имитирања иако је реч о позитивној селекцији одређеног понашања. Ако наставница на часу игнорише студента који провоцира, а фаворизује оне који су конструктивни, можда ће доћи до промене његовог понашања на боље. То није пример мема јер нема имитирања, већ оперативног условљавања. Међутим, ако други студенти имитирају став наставнице, па сви игноришу деструктивно понашање, и још такав став почну да шире и на другим часовима или ван учионице, онда је то пример мема који је успешан у реплицирању. Друга категорија је социјално учење, које укључује

имитирање, али не искључује друге облике учења. Блекморова зато олакшава разликовање увођењем појма „копирање“ и каже да „право имитирање подразумева учење копирањем новог облика понашања“ тако да се „неки аспект понашања копира са актера на имитатора, док се код других облика социјалног учења ништа не копира“ (Blackmore, 1998). На пример, студент који види да студенти улазе и излазе из учионице иако је час у току, може да усвоји такво непристојно понашање и сам почне да се шетка. То би био пример имитирања, док би закључак да је наставница исувише толерантна или без ауторитета био пример немеметичког типа социјалног учења о окружењу посматрањем других.

Овај кратки приказ односа учења и имитирања не обухвата животиње јер су њихове могућности имитирања веома ограничене. Испоставља се да је људска врста специфична и по способности за екстензивну трансмисију мема, односно да за разлику од свих других врста „ми спремно имитирамо скоро све и свашта“ (Blackmore, 1998). Целог дана можемо да певушимо неки рефрен и њиме инфицирамо људе око себе или заражени модним хитом купујемо крајње неудобне ципеле само зато што их сви носе. Са друге стране, једино човек поседује вештину „генерализованог имитирања“ што значи да може да измисли било какав облик понашања и пренесе га на друге људе разним видовима копирања. У крајњем исходу, култура се заснива на имитирању.

Иако може звучати као антрополошко светогрђе, овај став Блекморове има пуно смисла. И Докинс је тврдио: „Претежно све по чему је човек необичан може се сажети у једној речи: ‘култура’“ (Dawkins, 1976: 203). Ако Докинс описује мем као јединицу имитације, онда је све што се у људској култури преноси имитирањем у суштини мем. Будући да су мемима као и генима својствени наслеђивање, варијација и селекција, онда постаје јасно зашто је мем *agens movens* културне еволуције. Мем је много подложнији мутацији од гена, па је стога и културна еволуција неупоредиво бржа од биолошке еволуције.

3. Образовање и мими

Будући да је Докинс првенствено етолог, он посматра и проучава људско понашање и долази до идеје о мему као фундаменталној реплицирајућој јединици у друштвеној еволуцији. Блекморова иде даље и анализира различите начине на које се усваја култура унутар одређеног друштва, где спада „читање и писање, гледање телевизије, намерно подучавање од стране родитеља и наставника и слушање разговора других људи“ и закључује да се то чини путем мема. На почетку књиге *Себични ген*, Докинс каже да је она концепирана тако да се позива на машту (IX), што нам даје за право да замислимо дејство мема у учионици, односно у образовном процесу као делу културе

једне заједнице, пошто се студирање може описати као процес имитирања у најширем смислу. Неки истраживачи као Хајз (Heyes, 1994) не подржавају ову идеју сматрајући да је усвајање културе засновано на подучавању, а не на имитирању. Међутим, имитирање или бар способност имитирања јесте неизбежни део наставе и учења, што је на филолошким департманима више него очито јер се усвајање страног језика не може замислити без имитирања гласова. Дакле, за све врсте учења и подучавања, односно трансмисије мема, неопходна је способност имитирања, што значи да се кроз образовање шире (и добри и лоши) меми.

Нема ничег новог у тврдњи да процес образовања, укључујући и организовано институционално школовање, отвара бесконачне могућности манипулације, односно ширења лоших мема. Један од најватренијих поборника меметике, програмер Ричард Броди, који је уједно и творац програма Мајкрософт Ворд (Microsoft Word), описује меме као „делиће менталног програмирања или условљавања које људи усвајају током целог живота“ (Brodie, 1999). Они као такви не морају бити штетни, као што често и нису јер ту спадају разна знања и веровања која нам омогућавају или бар олакшавају живот. Међутим, постоје и штетни меми којима је Броди наденуо име „ментални вируси“² који „шире (можда непожељно) ментално програмирање међу људима онако како компјутерски вируси инфицирају компјутере“ (Brodie, 1999). Питање које се одмах намеће јесте по кога су ти меми штетни, а одговор, мада не без изузетака, јесте да су штетни не за онога ко их ствара, већ за онога ко их практикује и шири. Ако произвођачи соје упорно пропагирају употребу соје уместо меса одређеним слоганима и рекламама, оштећени ће бити потрошачи због неизбалансиране исхране, док ће произвођачи наравно профитирати. Ако од две политичке опције победи једна, онда је то она која је боља у самореплицирању, тј. ширењу по популацији, што не значи и да је боља за ту исту популацију. Броди на самом почетку своје књиге *Ментални вирус* (2004) овако упозорава читаоца: „Твоје мисли нису увек твоје оригиналне идеје. Ти си пријемчив за мисли – оне те инфицирају, и директно од других људи и индиректно преко менталних вируса“ (Brodie, 2004: XIV).

У складу са својим професионалним искуством, Броди уместо концепта имитирања користи термин „комуникација“ путем које се меми шире, а образовање сврстава у древне облике комуникације уз верска учења и обичан разговор, насупрот модерним видовима ширења мема путем медија, музике или разних техника продаје. Он каже да се образовање може описати као копирање чињеница и идеја из умова једне генерације у умове друге, што је у суштини копирање мема. Ако се прихвати ова поједностављена дефиниција образовања, онда је јасно да оно подлеже свим врстама заразе менталним вирусима. Штавише, образовни процес представља идеалну комуникациону

² „Virus of the mind“ се у доступној литератури преводи као „мождани вирус“, „вирус ума“, „умни вирус“, „мем-вирус“. Нама се најприкладнијим чини термин који бисмо предложили за употребу: „ментални вирус“.

средину за несметано ширење разних мема јер се и даље претежно своди на пасивно слушање и хватање бележака које се меморишу, што није ништа друго до имитирање. Студент тако постаје „ментални роб“ (Brodie, 2004: 224) оних мема које му као вирусе преноси наставник, да би их и сам даље ширио и њима инфицирао друге.

4. Меми и наставници

Положај наставника у образовној парадигми прилично је незахвалан. Државна стратегија образовања, наставни планови и програми предмета за одређене профиле и предвиђени уџбеници (пуни менталних вируса) дефинишу садржај наставног процеса чија адекватна реализација (имитирање) јесте задатак наставника. Простора за значајна одступања нема. Текућа реформа образовања ставља студента у центар те активности и дефинише исходе образовне стране студирања, али не ослобађа наставника одговорности за тзв. васпитни аспект. Један од великих мислилаца 20. века, Нортроп Фрај, написао је књигу *Образована имагинација* (Frye, 1964) да би указао на то да је „образовање нешто што утиче на целу особу, не на неке његове делиће. Оно није само тренирање ума: оно такође подразумева и друштвени и морални развој“ (Frye, 1964: 152). Бављење овом темом може деловати таутолошки јер се изводе исти истинити закључци, али и сама чињеница да се највећи умови данашњице често враћају проблему образовања указује на истрајност проблема. У случају Фраја, занимљиво је да он подстиче на борбу против „друштвене митологије“ (Frye, 1964: 140) чија је сврха „да нас убеди да прихватимо стандарде и вредности нашег друштва, да му се 'прилагодимо'“ (Frye, 1964: 141). Тачно 40 година пре Бродија, а 12 година пре Докинса, Фрај сматра да треба да се пазимо да не упаднемо у замку „илузија“ које нам прете од друштва. Једино што се разликује јесте терминологија, јер Фрај не користи термин „мем“, али набраја исте оне опасности које нарочито Броди истиче: пропаганда, рекламе, вести, мода стварају илузију реалности и производе конзумента који не размишља, већ чини руљу без визије о својој могућој улози и без свести о могућности избора. Због тога Фрај на последњим страницама своје књиге инсистира на образовању и упозорава да смо ми данас усред трке између владавине руље и образовања. Да не бисмо потонули у владавину руље, треба образовати мањину која ће се одупирати тој ентропији вредности својом визијом и преданошћу. Фрај види спас у књижевности која постаје лабораторија вредности где се изучавају старе и нове митологије и образује машта за креативан живот.

Уз овакве увиде, наставнику остаје професионални задатак да реализује план и програм (можда уз неку методичку иновативност), али и свакако друштвено и морално важнија обавеза да помаже младима да развију вештину размишљања. Није сувишно подсећати се шта је сврха образовања: „The

purpose of education is not to fill in but to open up one's mind". Овакви слогани су позитивни меме чије копирање води идеалу запитаног образованог човека кога замишља Фрај. Без обзира на то да ли то свесно жели, наставник има велики утицај на своје студенте. „Сваки пут када говоримо, пишемо, стварамо или деламо, ми ширимо меме. Да би испунили своју сврху, морамо бити свесни које меме ширимо“ (Brodie, 1999). Броди је ово рекао у контексту личног развоја, али несумњиво је да се исти процес догађа и у учионици. Без обзира на материју коју предаје, наставник неизбежно користи меме који скрећу пажњу студената на одређене вредности и формирају га као личност.

5. Критичко мишљење и меме

Подстакнут питањем шта је циљ школовања, Т. С. Елиот је још пре Фраја написао неколико есеја објављених под називом *Циљеви образовања* (1950). Ту је разматрао поред осталог и дефиницију образовања у значењу „култура, или развијање способности, формирање карактера“ (12) и закључио да се не може дати добра дефиниција образовања уколико се не одговори чему оно треба да служи. Образовање јесте извесно тренирање ума и уопште тела за одређену сврху, али та сврха не би требало да буде преуско ограничена професионалном или грађанском димензијом. Са друге стране, Арнолдова (Arnold, 1882) формулација да је образовање тежња ка савршенству преширока је и бескрајно далеко од садашњих трендова који образовању приступају на крајње прагматичан економско-инструментални начин као обучавању за конкретне вештине. Елиот је увек узимао у обзир трећу димензију, односно „развијање латентних моћи и способности (Eliot, 1950: 45, 61), али му је измицала поента коју је само успут наводио: „он мора бити образован да критикује...“ (Eliot, 1950: 18). Каснији издавачи његових дела дали су прави одговор на питање шта треба развијати кроз образовање када су есеје *Циљеви образовања* објавили у новој збирци под називом *Критиковати критичара* (1965). Развијање критичке свести која не узмиче пред ауторитетом, какав је био и сам Елиот, чини се вредним циљем образовања.

На самом крају ових есеја, Елиот несвесно постаје присталица меметике још пре њеног настанка јер признаје да је све време настојао да читаоца убеди у своје ставове, односно да их пренесе другима. При томе истиче да се обраћао емоцијама, предрасудама и разуму, баш као што сви чинимо у настојању да својим уверењима утичемо на окружење. Међутим, за разлику од већине, он је свестан да би требало бар да покушамо да разумемо своје сопствене мотиве, страсти и предрасуде да бисмо схватили шта чинимо када се обраћамо другима, што није лако. Овај Елиотов увид посебно је важан за професију наставника, јер ни у једној другој професији није толики број младих у формативним годинама изложен утицају система вредности једне особе – наставника. У последњој реченици, Елиот обелодањује да му је главни

мотив био да „узнемири ваше мисли“ (Eliot, 1950: 94), да продрма ум читаоца, да га нагна на размишљање о теми који су циљеви образовања. Крајњи циљ сваког наставника би такође требало да буде такво разгибавање ума код студената уз пуну свест о томе шта и са којим мотивима ради, без обзира коју материју предаје, односно које меме мора институционално да шири.

Речи једног од изучавалаца Т. С. Елиота, Брајана Критендена, могу послужити као илустрација општих трендова у образовању. На самом почетку 21. века, он их је овако резимирао:

Сада смо стигли до тренутка када се на питање циљева образовања гледа са досадом или чак подсмехом. Широко је прихваћен као скоро очита истина став да је читава сврха образовања у томе да унапреди економски просперитет појединаца и друштава. У једном чланку је недавно изнето да је у последњих неколико деценија на образовање почело да се гледа не као на нешто другачије од обуке за вештине компензације, већ као на исту *ствар*. Овај чланак сумира положај Британске повеље о високом образовању (1993) на следећи начин: „Образовање је директно, практично корисно. Оно је инвестиција, оно је неопходно, суштински важно за регионални раст и стварање националног богатства. Оно промовише, омогућава и увећава националну економију и квалификовану – високо квалификовану радну снагу потребну за тржиште рада у оквиру информационо-глобалне економије“ (Crittenden, 2001: 81).

Ма како да је овај увид тачан, а истина поражавајућа, наставник има моћ да поред практичних вештина својим студентима преноси и систем вредности другачији од овог доминантног. Симптоматично је да на последњим страницама све четири књиге које се овде помињу аутори откривају сврху са којом су писали своја дела, а која је у сва четири случаја у вези са образовањем. Можда не изненађује што Т. С. Елиот и Нортроп Фрај, као хуманисти и људи од књижевности, указују на мањкавости система образовања и предлажу да се квалитет образовања подигне до елитног тиме што ће се неговати дух студента и оштрили његова критичка свест. Мање је очекивано да један биолог етолог и један врхунски програмер заговарају исту ствар. Последње реченице у књизи *Себични ген* Ричарда Докинса су ове:

Ми имамо моћ да пркосимо себичним генима са којима смо рођени и, ако је неопходно, себичним мемима наше индоктринације. Ми чак можемо да разматрамо начине да намерно развијамо и негујемо чист несебични алтруизам – нешто што не постоји у природи, нешто што никада раније није постојало у целој историји света. Ми смо саздани као генске машине и одгојени као мемске машине, али ми имамо моћ да се окренемо против својих твораца. Ми, једини на земљи, можемо да се побунимо против тираније себичних репликатора (Докинс, 1976: 215).

Након што је написао ову прилично детерминистичку књигу према којој је човек у власти својих себичних гена и туђих себичних мема, Докинс осећа потребу да нагласи да то не мора да буде тако. Човек може да се бори и против једних и против других себичних репликатора, под условом да схвати

који механизми управљају његовим животом и који је уопште његов животни циљ.

Ту се надвезује Ричард Броди као један од најватренијих следбеника Докинса и популаризатор меметике, при томе и генијални информатичар који метафору вируса из света софтвера преноси у свет биологије, психологије и когнитивних наука. Он посебно наглашава самосталност менталних вируса: „Чим се створи, ментални вирус добија живот независан од свог творца и брзо се развија да би заразио што више људи“ (Brodie, 2004: XVII). Броди развезава и хуманистичке илузије о прогресу: „Идеје су заразне.... Ма како да је лепо замишљати да еволуирамо ка једном бољем, цивилизованијем, саосећајнијем свету, оно ка чему заиста еволуирамо јесте свет пун мема и менталних вируса који се боље реплицирају“ (Brodie, 2004: 84). Он веома пластично описује деловање менталних вируса који преузимају контролу над умом и вуку на различите стране, те нас тако одвраћају од онога што нам је у животу најважније и изазивају збуњеност, стрес, па чак и очајање. Највећи проблем је у томе што мему као ментални вируси могу бити непрепознатљиви јер чак и „наши родитељи су нас инфицирали када смо били деца. Ако имате децу, сва је прилика да им сваког дана преносите вирусе“ (Brodie, 2004: XX). Будући да улогу родитеља у процесу васпитања и образовања допуњују наставници и то у све већој мери, логичан је и њихов велики утицај на младе путем мема, својих или туђих, које свесно или несвесно шире. Поред увида у механизме ширења мема, Бродијев значајан допринос меметици јесте тврдња која се тиче баш репликације: „Свесно ширење идеја које сматрате важним један је од начина да се боримо против менталних вируса“ (Brodie, 2004: XX).

6. Примена у настави

Уз пуну свест о природи мема, наставник може да се служи њима у пракси без обзира на свој предмет и циљ самог часа. Оправдање за увођење мема у наставни процес јесте сврха са којом се то ради: подстицање студената да размишљају и преиспитују и себе и друге. Мему који ће бити наведени искоришћени су у наставни на неколико предмета из области британске књижевности и културе и то на два начина.

6.1. Конверзација

На почетку часа док се студенти још окупљају, наставник на табли напише мем који сматра корисним. То може бити цитат из књиге коју чита, неки слоган, реклама, шала, стих или занимљива мисао коју наставник жели да употреби. На пример:

*If you cannot find Osama, bomb Iraq.
If the markets are a drama, bomb Iraq.
If the terrorists are frisky,*

*Pakistan is looking shifty,
North Korea is too risky,
Bomb Iraq.*³ (Mitchi)

Ово је само прва строфа песме која се још од бомбардовања Ирака може наћи на Интернету. Наводно ју је 1. јануара 2009. на Јутјуб поставио извесни Мичи, са намером да исмеје лоше прикривене разлоге америчке владе за бомбардовање ове земље. Предвиђено је да се песма пева на мелодију дечје песмице „Кад си срећан лупи тада длан о длан“, што пародију чини још ефектнијом. Међутим, песма има седам строфа и свака се завршава речима „Bomb Iraq“. Понављање ове фразе даје јој карактеристике мема, а допадљивост арије олакшава његово реплицирање. Опасност која постоји јесте да особи која чује песму на Јутјубу на крају у глави остану само арија и речи „Bomb Iraq“, што може идеолошки да делује на неупућени део америчког/светског грађанства, нарочито на младе који се користе Интернетом и који ће можда аутоматски певушити „Bomb Iraq“, чиме се сублиминално делује на њихов став. Разговарањем о садржају ове песме на само пар минута наставник може да нагна студенте да размисле која је порука песме, шта се у стварности заиста догађа и да подигне ниво њихове критичке свести што ће их довести до мема који треба ширити: „Бомбардовање Ирака је само скретање пажње са правих проблема“. Када им се пружи овакав подстицај, студенти се често сете сличног примера, чувеног спота за песму Луја Армстронга „What A Wonderful World“ где се критички ефекат постиже нескладом између речи песме и призора у споту. Мем који се том приликом ствара може да буде „Свет није дивно место“, а студент разлоге налази у споту што изоштрава његов критички став према америчкој политици. У нашем примеру, несклад између дечје арије и садржаја обраде песме, као и необичност и неочекиваност нових стихова, побуђују пажњу студената и остају у сећању, чиме се постиже ефекат стварања и ширења мема „Не веруј америчкој политици“.

Сличан је пример назива филма *Wag the Dog* (Barry Levinson, 1997). Студентима који нису гледали филм пажњу скреће збуњујућа синтагма „замахни псом“ тако да са пажњом прате разговор о овој црној комедији која се бави манипулацијама Беле куће у интересу одржања скандалозног председника на власти. Изрежиран је фиктивни рат у Албанији и сви медији су ангажовани са циљем да се јавност обмане и забави том причом и заборави на поступке председника. Цинизам америчке политике не промиче студентима који уочавају ароганцију исказану кроз наслов, где естаблишмент тресе целим народом уместо једним човеком. Мем који се међу студентима поново спонтано формулише јесте „Не веруј америчкој политици“.

Ако је текст са којим наставник жели да упозна студенте дужи, може им га ископирати и поделити. На пример:

³ Сви примери су на енглеском језику јер се настава на Департману за англистику изводи на енглеском језику.

*If children live with criticism, They learn to condemn.
 If children live with hostility, They learn to fight.
 If children live with ridicule, They learn to be shy.
 If children live with shame, They learn to feel guilty.
 If children live with encouragement, They learn confidence.
 If children live with tolerance, They learn to be patient.
 If children live with praise, They learn to appreciate.
 If children live with acceptance, They learn to love.
 If children live with approval, They learn to like themselves.
 If children live with honesty, They learn truthfulness.
 If children live with security, They learn to have faith in themselves and others.
 If children live with friendliness, They learn the world is a nice place in which to live. (Nolte)*

Будући да већина студената са филолошких департмана посао налази у просвети, ови психолошки увиди Дороти Нолте могу бити значајни јер у збиру садрже поруку: „Веома је важно како се опходим са децом“. Зависно од времена које наставник има на располагању, може се поразговарати о свим или о неким од ових увида. Ја на часу обично питам студенте која им тврдња делује најистинитије тако да укратко попричамо о неколико примера, а на крају у сећању остаје мем „Пази како се понашаш према деци“ који ће се реплицирати када студенти са другим особама буду понављали ово искуство са часа. На овај начин се реализује основна карактеристика мема, „Копирај ме!“ а код студената се истовремено развија бољи осећај за разумевање психолошког контекста у коме ће се наћи са својим будућим ученицима.

6.2. Иницијација

Други начин употребе мема је пасивнији. На почетку часа, можда и пре уласка студената, на табли се напише провокативна реченица, фраза, стих, итд. Тај цитат стоји при врху табле, а наставник у току часа по потреби користи таблу и тако повремено скреће студентима пажњу на написану реченицу, коју свако до краја часа мора да примети. На пример:

You are either part of the solution, or part of the problem. (Eldridge Cleaver)

Када више пута прочита ову мисао, студент неизбежно долази до закључка да је ово логична истина и да је боље бити део решења него део проблема. Другим речима, ова мисао га подстиче да активно приступи решавању проблема да не би и сам постао проблем. У његовој глави се формира мем: „Решавај проблеме!“ који има конструктивну конотацију и који ће студенти ширити када другима буду понављали занимљиву реченицу „Или си део решења или си део проблема“.

You can't hold a man down without staying down with him. (Booker T. Washington)

Приликом читања ове изјаве ствара се ментална слика човека који је физички притиснуо другог о земљу, али је и сам, наравно, ниско на земљи. Са овог нивоа студент долази до преносног значења и слике човека који

пушта боље од себе да иду испред њега, јер једино тако и сам може да се одлепи од приземног. Иако млади, студенти схватају смисао ове реченице и несвесно образују мем: „Пусти бољег испред себе“.

Age doesn't always bring wisdom. Sometimes age comes alone. (Confucius)

Оно што је занимљиво код ове мисли јесте персонификација. Старост је као посетилац који стиже са дугог пута и може доћи сам или у друштву Мудрости. Студентима није нарочито блиска ова идеја будући да је старост удаљена апстракција, али подсећање на то да живот треба живети мудро да у старости не би било кајања никада не може доћи прерано. Улога наставника је између осталог и да дискретно истакне ову мисао у нади да ће студенти упамтити и ширити мем: „Пази како живиш свој живот“.

*What is this life if, full of care,
We have no time to stand and stare.* (William Henry Davies)

Ово је студентима омиљен цитат јер не очекују да их наставник подстиче да „губе време“ гледајући свет око себе, већ да на ствари гледају практично и фокусирано. Цела наша цивилизација промовише прагматизам и никоме није лако да му се одупре, нарочито младим људима. Из тог разлога је веома важно упутити их у неопходност да буду радознали, да пажљиво посматрају сопствено окружење, да уочавају лепоту и смисао који се налазе око нас, а који често измичу пажњи. Мем који остаје после овог искуства јесте „Буди радознала“ и ово је један од омиљених цитата које студенти памте.

Practice random kindness. (Anne Herbert)

За крај овог избора оставили смо мисао која је већ у форми мема и која би се могла превести једноставно као „Чини добра дела“. Оно што студенте изненађује, те им стога и привлачи пажњу, јесте реч *random* у значењу насумично, случајно. Ен Херберт је наводно 1982. сковала мем *Practice random kindness and senseless acts of beauty* који је изгледа био веома привлачан јер се на интернету може пронаћи доста информација о сајтовима, радио и ТВ емисијама, понека књига или филм којима се промовише ова идеја и поспешује реплицирање самог мема. То што има и сајтова који читаоцима илуструју како могу да практикују љубазност у свом животу говори о томе да је дефинитивно премало доброте и лепоте јер нису приоритет у савременом систему вредности. Студенти препознају критички став у овом мему и схватају да могу бити бољи тако што ће себи и неким непознатим људима улепшати дан кроз једноставне гестове и неочекивану љубазност, ситним добротинствима и лепом речју. У једној средњој школи у Америци су поставили овај мем на видно место и приметили промену код понашања својих ученика. Са сличном намером је и ми повремено пишемо на табли у убеђењу да ће имати исти учинак.

7. Закључак

Судбина меметике као научне дисциплине остаје отворена, али њена употреба у образовном процесу на свим нивоима школовања чини се сврсисходном. Током живота, милиони мема се боре за доминацију у човековом уму, и што пре он то схвати то боље по њега јер ће се можда успешније борити против утицаја мема који му не одговарају. Међутим, како Броди истиче, неопходно је прво увидети да је људски ум бојно поље за све те меме, затим се од њих удаљити и на крају схватити са којим циљем се то ради. У случају образовања, то би било у сврху развијања критичке свести код студената. Када се мему свесно бирају, онда се у великој мери неутралише ефекат непожељних мема којима нас други (појединци, институције, систем) индоктринирају. Из тог разлога Броди тврди да је најбитније „свесно ширити идеје које сматрате важним“ (Brodie, 2004: XX), а то је управо простор где наставник може да одигра значајну улогу у животу својих студената. Стицањем свести да има слободу, креативност и личну моћ (Brodie, 2004: 146) да критички бира, студент уз стручно образовање стиче и вештину критичког мишљења. Имајући у виду основну одлику мема, да су успешни репликатори и као такви носиоци еволуције културе, и чињеницу да студенти остају део те културе још дуго времена, јасно је од коликог је значаја којим ће мемима они бити изложени, како ће се према њима поставити и које ће меме сами надаље ширити.

Литература

- Arnold, M. (1882). *Literature and Science* by Matthew Arnold (1882) - electronic edition by Ian Lancashire <http://homes.chass.utoronto.ca/~ian/arnold.htm>
- Blackmore, S. (1998). Imitation and the definition of a meme. *Journal of Memetics - Evolutionary Models of Information Transmission*. Dostupno na: http://cfpm.org/jom-emit/1998/vol2/blackmore_s.html [18.01.2012.]
- Brodie, R. (2004). *Virus of the Mind: The New Science of the Meme*. New York: Hay House.
- Brodie, R. (1999). Level 3 of Consciousness. Dostupno na: <http://www.memecentral.com/Level3.htm> [25.02.2012.]
- Cawelti, J. (1976). *Adventure, Mystery, and Romance: Formula Stories as Art and Popular Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cleaver, E. (1968). You are either part of the solution, or part of the problem. Dostupno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/120887/Eldridge-Cleaver/120887suppinfo/Supplemental-Information> . [12.11.2012.]
- Confucius. Age doesn't always bring wisdom. Sometimes age comes alone. Dostupno na: <http://vacilando.org/quotation/age-doesnt-always-bring-wisdom-sometimes-age-comes-alone-confucius> [13.09.2012.]
- Crittenden, B. (2001). T.S. Eliot on 'The Aims of Education.' *Education Research and Perspectives*, Vol.28, No.1, 71–82.

- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*. London: John Murray; modern reprint Charles Darwin, Julian Huxley. 2003. *On The Origin of Species*. New York: Signet Classics.
- Davies, W. H. (1911). *Leisure. Songs of Joy and Others*. London: A. C. Fifield.
- Dawkins, R. (1976). *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press, 2nd edition 1989.
- Eliot, T. S. (1965). *To Criticize the Critic and Other Writings*. Lincoln, NY: U of Nebraska Press.
- Eliot, T. S. (1950). *The Aims of Education*. Chicago: Henry Regnery.
- Frye, N. (1964). *The Educated Imagination*. Bloomington: Indiana University Press.
- Herbert, A. (1982). Practice Random Kindness and Senseless Acts of Beauty. Dostupno na: http://en.wikipedia.org/wiki/Random_act_of_kindness. [19.10.2012.]
- Heyes, C. M. (1994). Imitation and culture: Longevity, fecundity and fidelity in social transmission. In B. G. Galef, M. Mainardi and P. Valsecchi (Eds). *Behavioural Aspects of Feeding*. Chur, Switzerland: Harwood, 271–287.
- Johnston, I. (1997). Lecture on Dawkins, *The Selfish Gene* (delivered in LBST 402 on March 27, 1997, Vancouver Island University). Dostupno na: <http://records.viu.ca/~johnstoi/introseser/dawkins.htm> [20. 01. 2012.]
- Levinson, B. (director). (1997). *Wag the Dog* (film).
- Mitchi. If you can not find Osama, Bomb Iraq. Dostupno na: <http://www.youtube.com/watch?v=jnwh5b9YmQk> [25.09.2012]
- Nolte, D. L. Children Learn What They Live. Copyright © 1972/1975 by Dorothy Law Nolte. Dostupno na: <http://www.empowermentresources.com/info2/childrenlearn.html> [21.09.2012.]
- The *Oxford English Dictionary*. (1988). (Second Edition). OUP.com, Oxford University Press. Dostupno na: <http://www.oup.com/online/oed/>. [22.01.2012.]
- Semon, R. (1921). *The Mneme*. London: George Allen & Unwin.
- Thorndike, E. L. (1898). Animal intelligence: An experimental study of the associative processes in animals. *Psychological Review Monographs* 2, No 8.
- Washington, B. T. (1909). You can't hold a man down without staying down with him. Dostupno na: http://en.wikiquote.org/wiki/Booker_T._Washington [11.08.2012.]
- Williams, G. C. (1966). *Adaptation and Natural Selection*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Vesna Lopičić

MEMETICS AND CRITICAL THINKING

Summary: Memetics is a relatively new discipline still struggling for its place in the field of sciences. Its father is Richard Dawkins who was the first to coin the term 'Memetics' in his famous book *The Selfish Gene* (1976), and to define it as a science about cultural evolution through the units of cultural transmission, i.e. memes. The

Dual Inheritance Theory (DIT), created immediately after Dawkins came up with his ideas, supports the tenets of Memetics by claiming that there is an interaction between the biological and cultural evolutions. The relevance of Memetics for the topic “Philology between Science and Teaching” is most obvious in the aspect developed by Richard Brodie in his book *Virus of the Mind* (2004) where he contends that mental viruses are very dangerous when abused because they can easily lead a (young) person astray. The purpose of teaching would be, in this context, besides providing one with education, to also help develop critical thinking by using memes which an enlightened teacher should endeavor to spread in an attempt to raise the awareness among students of the significance of free will, power of choice and personal potential to combat harmful memes regardless of the sphere of interest that produces them.

Key words: Memetics, dual inheritance theory, mental viruses, critical thinking, Dawkins, Brodie